

Улога БРИКС у успостављању равнотеже снага у међународним односима

Душан Пророковић

Институт за међународну политику и привреду, Београд

Сажетак:

На самиту у Јоханесбургу у августу 2023. године чланице БРИКС-а донеле су одлуку о ширењу, те је позив за пуноправно чланство послат на адресе још шест потенцијалних чланица. Годину дана пре тога, постигнут је договор о успостављању резервне корпе валута што је први корак у стварању међународне резервне валуте. Очигледан циљ је да се стварају алтернативне финансијске институције насупрот ММФ, СБ и СТО и да се дедоларизацијом глобалне економије смањи политички утицај САД и колективног Запада. У овом раду доказује се теза како је БРИКС и настао због успостављања равнотеже снага у међународним односима. Односно, да су одлуке које се доносе мотивисане политичким разлозима због којих је основана ова платформа. Дакле, не успоставља се равнотежа снага због дедоларизације, већ се дедоларизација циљано индукује како би се остварила равнотежа снага у међународним односима. Или, не шири се БРИКС због тога што се мења равнотежа снага, него се управо ширењем БРИКС убрзава успостављање новог баланса у међународним односима. На интензивирање интеграција унутар БРИКС-а, као и стратешких пројеката БРИКС-а, попут оснивања Нове развојне банке и најаве дедоларизације, утицала су два важна догађаја у последњих деценију и по: Арапско пролеће и ескалација Украјинске кризе. Промене у међународним односима и безбедносном окружењу натерале су БРИКС да убрза са разрадом конкретних пројеката и њиховом применом. Услед тога се и успостављање равнотеже снага одвија брже него што је раније предвиђано.

Кључне речи: БРИКС, колективни Запад, дедоларизација, Нова развојна банка, равнотежа снага

Примљен: 24/01/2024

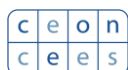
Прихваћен: 26/03/2024

Објављен: 19/04/2024

Аутор за кореспонденцију:
Душан Пророковић

Имејл за кореспонденцију:
dusan@diplomacy.bg.ac.rs

DOI: 10.5937/spm84-48897

УВОД: БРИКС КАО АЛТЕРНАТИВА КОЛЕКТИВНОМ ЗАПАДУ

На редовном годишњем Самиту БРИКС у Јоханесбургу августа 2023. године дотадашње чланице ове међународне организације (мада би посматрајући неке од дефиниција међународних организација БРИКС пре требало назвати међународном иницијативом) позвале су још шест земаља да им се придруже: Аргентину, Етиопију, Египат, Иран, Саудијску Арабију и Уједињене Арапске Емирате (УАЕ). Вест је изазвала велику пажњу јавности у свим деловима света (у буквалном смислу – не постоји нити један од важнијих медија у глобалним или регионалним размерама који није посветио простор за извештавање и анализу овог догађаја), то да се БРИКС шири постала је новост од прворазредног значаја (Erlanger, Pierson and Chutel 2023; Gan 2023; Borger 2023; Dominguez 2023; Buchholz 2023). Ово је донекле и изненађујуће пошто се најпре као БРИК ова конфигурација постепено развијала још од 2006. године и првог састанка шефова дипломатија четири државе на маргинама заседања Генералне скупштине УН. Одржавање првог самита договорено је 2008. године, а организован је дванаест месеци касније у руском Јекатеринбургу. Званично, БРИКС постоји скоро деценију и по (од 2010. године је прикључена Јужноафричка Република, па уместо БРИК дужа верзија постаје официјелна), остварио је врло значајне резултате, у одређеној мери постао незаобилазан када се говори о променама у међународним односима, те отуда напред изнето изненађење реакцијом водећих медија и јавности на вест о његовом ширењу. БРИКС је био важна вест и пре одлуке о ширењу. Међутим, очигледно је било нужно да се одигра и један овакав догађај како би се ширира политичка јавност више заинтересовала за ту тему, а време доношење одлуке такође је утицало на њену (хипер)актуализацију (Kumar 2023;

Cheatham and Gallagher 2023). Промене у међународним односима су епохалне, сукобљавање између колективног Запада и незападних актера настављено је несмањеном жестином (било да се ради о оружаном сукобу у Украјини или трговинским и технолошким ограничењима која се уводе у америчко-кинеским економским односима), ширење БРИКС антиципирано је и као јачање једног од два сукобљена пола (Dizikes 2023). У сваком случају, БРИКС се у пуном смислу почео доживљавати као алтернатива колективном Западу. Без обзира како је то образложено, да ли је подржано или критиковано, ово је перцепција коју детектује читав низ аутора из бројних светских региона (O'Neill 2023; Hart 2023; Mohan 2023; Kang 2023, 3-6; Nogueira Pinto 2023; Africa Policy Research Institute 2023).

Углавном, све чешће и опширније анализира се настанак и деловање БРИКС, како у публицистичкој тако и у академској литератури (Liu and Para 2020; Acemoglu 2023; Bouchard and Egar 2023; Lesser, Small and Mohan 2023). И ту се у великој мери нема шта додати. Поготово уколико се има у виду да Академски форум БРИКС подстиче спровођење истраживања на разне теме које се тичу односа унутар ове формације и њене улоге у светској политици (World Economic Forum 2021; BRICS 2023). Међутим, баш због одлуке на самиту у Јоханесбургу неопходно је поред испитивања и описивања како је настао БРИКС, поставити још једно питање: *зашто је настао БРИКС?* Суштинска дилема тиче се самог карактера БРИКС-а, односно питања: да ли је та организација била више „политичка” у ужем смислу схватања овог појма или „економско-финансијска”? Полемике трају око тога да ли БРИКС доноси „геополитичку промену снага или је то трансакциони савез” (Kanter and Jetschgo-Morcillo 2023)?

Ово је истраживачко питање којим се руководи аутор како би доказао хипотезу која гласи: „БРИКС је настао ради успостављања равнотеже снага у међународним односима”. Самим тим, одговор који следи јесте да се од самог почетка БРИКС гради као пре свега политичка платформа. Можда су намере његових оснивача у старту и биле другачије, али међународне околности и промене у безбедносном окружењу утицале су на овакав расплет. У таквом расплету „економско-финансијски инструменти” послужили су као средство за досезање приоритетног политичког задатка. Из овако постављене хипотезе логично произилази и теоријски оквир истраживања.

БРИКС И УСПОСТАВЉАЊЕ РАВНОТЕЖЕ СНАГА: ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Теоријски оквир истраживања темељи се на структуралном реализму. Кенет Волц (Kenneth Waltz) је доказивао како се државе, као кључни актери међународних односа, понашају по принципима који резултирају стварањем баланса у светској политици. Илустративно говорећи, слабији актери се удружују како би парирали јачем. До тога долази уколико су испуњена два услова: први да је поредак анархичан и други да унутар система делују јединице које желе да опстану (Waltz 1979, 95–96; 103–104). Анархичност светског политичког система узрокује стална нарушавања релација између актера, пошто због непостојања централних власти, јасне хијерархије и формално уређених односа надређености и подређености државе морају тражити начине да осигурају сопствену егзистенцију. То чине применом принципа самопомоћи, односно ослањањем на расположиве ресурсе захваљујући којима могу одбранити своју позицију и остварити дефинисане интересе. Светски политички систем се „појављује из коегзистенције држава, иако ниједна држава није имала намеру да учествује у формирању структуре која ће ограничавајуће утицати на њих саме. Систем се формира и одржава по принципу самопомоћи који се примењује на актере” (Waltz 1979, 92). Анархија представља принцип организације система преко којег се врши расподела моћи између великих сила. Сталним новим расподелама моћи у међународном систему, а које настају због примене система самопомоћи, долази до појаве функционалне сличности између јединица система. Зато је принцип деловања актера остао исти, упркос различитим околностима у различитим историјским етапама. У том погледу, од Кримског рата (трајао од 1853-1856. године) до ескалације Украјинске кризе (од 2014. године) ништа се није променило. Расподела моћи је кључна за објашњавање политичког система самопомоћи. Расподелом моћи детерминисе се и расподела способности јединица система.

Џон Миршајмер (*John Mearsheimer*) објашњава како су велике силе рационални актери, због чега показују одлику да „стратешки мисле о томе како да преживе” у анархичном окружењу. Велике силе разликују политике које могу да им донесу добитак и политике које им доносе губитак, па према томе и бирају своје постављање у појединим тренуцима и по одређеним питањима (*Miršajmer 2009, 60*). Очигледно, Бразил, Русија, Индија и Кина нису биле задовољне расподелом моћи унутар система и улогом подређених актера у западноцентричном светском поретку. Њихово ослањање на принцип самопомоћи одигравао се преко удруживања расположивих ресурса и заједничких иницијатива.

Као рационални актери, уместо „фронталног сукобљавања” са САД и америчким савезницима ове четири државе одабрале су стратегију међусобног повезивања креирањем заједничке платформе и постепеног успостављања баланса у светској политици. Уочљиво је да намера за стварањем равнотеже снага постоји још од оснивачког скупа у Јекатеринбургу. Ово је видљиво у закључцима са првог самита из 2009. године у којима се захтева да чланице БРИК буду „снажније заступљене у међународним финансијским институцијама, а да се шефови и виши руководиоци тих институција постављају према заслугама кроз отворен и транспарентан процес” (*BRICS 2009*). Под међународним финансијским институцијама очигледно се алудира на бретон-вудске институције, Међународни монетарни фонд (ММФ) и Светску банку (СБ), али и Светску трговинску организацију (СТО). Такође, захтевају се хитне реформе система ОУН како би се осигурала већа улога Индије и Бразила. Овде је посебно интересантна позиција Русије, пошто је у том тренутку та земље истовремено била и чланица Г-8 (заједно са САД, Канадом, Јапаном, Француском, Немачком, Италијом и Великом Британијом). И поред тога што је примљена у тај ексклузивни клуб најутицајнијих земаља колективног Запада, Русија се унутар њега није могла изборити за равноправнији статус, односно није могла на тај начин себи обезбедити снажнију заступљеност приликом доношења кључних одлука које су обликовале и усмеравале глобалне процесе, а које су углавном спровођене инструментима међународних финансијских институција.

Први самит БРИК уприличен је након велике светске економске кризе (која је ескалирала у периоду 2007-2008. године и резултирала рецесијом глобалног карактера) и у тренутку када су преговори унутар СТО (такозвана „рунда у Дохи“) запали у ћорсокак (*Stuenkel 2020, 21-37*). Тврдоглаво одбијање најбогатијих држава да отворе своја тржишта за пољопривредне производе из земаља у развоју (и да одустану од домаћег субвенционисања пољопривредне производње пошто се тако онемогућава равноправна тржишна утакмица за понуђаче из осталих делова света) и први наговештаји повратка протекционистичких мера свакако су утицали да унутар БРИК почну разговори о креирању новог развојног модела који ће се најпре базирати на повећавању међусобне трговинске размене. У истом тону протекао је и следећи самит 2010. године у Бразилији, уз додат да се на инсистирање Бразила и Индије у овај формат укључује и Јужноафричка Република (ЈАР). Ове три државе су још од 2003. године креирале форум ИБСА (*India, Brazil, South Africa*) како би унапредиле јужно-јужно партнерство (*South-South Cooperation*). Индијски премијер Манмохан Синг (*Manmohan Singh*) истакао је након скупа у Бразилији: „Ми смо четири велике земље са обилним ресурсима, великом популацијом и разноликим друштвима. Ми тежимо брзом расту за себе и за спољно окружење које је погодно за наше развојне циљеве. Наши људи очекују да радимо заједно како бисмо им осигурали друштвени и економски развој. Наша групација укључује два највећа произвођача енергије и два највећа потрошача на свету” (*India Today 2010*). То је био и својеврсни одговор на непостојање договора унутар СТО, а са становишта БРИК највећа одговорност за такав расплет налазио се у непоустљивости Г-7 (*Varadarajan 2010*). У преводу, БРИКС није желео да правила међународне трговине и преко њих принципе глобалног управљања одређује седам најзначајнијих земаља колективног Запада. Да се овакав приступ додатно укорени и разради утицао је још један процес који ће уследити шест месеци касније. Било је то Арапско пролеће, које почиње у децембру 2010. године.

Пред изазовом нарушавања енергетске безбедности (раст цена енергената на светском тржишту и довођење у питање стабилног снабдевања сировом нафтом због ескалације сукоба на Блиском истоку који почињу ратовима у Либији и Сирији, те масовним демонстрацијама у Египту и Тунису),

онеспокојене могућим геополитичким променама (додатно јачање утицаја САД у блискоисточном појасу глобалног Римленда) и зазирући од мешања колективног Запада у њихова унутрашња питања по истом обрасцу као и у арапским државама, земље БРИКС удружују ресурсе и координирају заједничке иницијативе и у области спољне политике. Стратешки размишљајући о начинама преживљавања у анархичном окружењу, долазе до закључка да је поред економских, нужно координирати и политичке кораке. Успостављање равнотеже снага од тада поприма сасвим нови карактер. Ако се до тада и могло говорити како је у првом плану повећавање међусобне трговинске размене, заобилажење „блокаде” настале у СТО и осигуравање енергетске безбедности, па су томе прилагођаване и „политичке одлуке” (било да се под тим подразумевају елементи спољне политике, безбедносне политике или геополитичких концепција), од тада почиње својеврсна „инверзија” и политички циљ о успостављању равнотеже снага постаје примаран (Läidi 2011).

Приликом објашњавања овог процеса употребљавају се методе индукције, дедукције, анализе садржаја (званични документи усвојени од стране БРИКС) и анализе дискурса (кроз испитивање контекстуалности процеса и догађаја који су допринели успостављању равнотеже снага), а временски оквир истраживања ограничен је на период од 2009. године.

ИНТЕНЗИВИРАЊЕ ИЗГРАДЊЕ БРИКС НАКОН АРАПСКОГ ПРОЛЕЋА

Колико је регион Блиског истока важан за БРИКС (из разлога који су наведени) показује и потоња одлука да се у првом таласу проширења међу шест земаља нађу чак четири из овог дела света (Египат, Саудијска Арабија, Иран и УАЕ). Упркос размирицама унутар БРИКС-а које су се појавиле већ 2010. године, а потом и наставиле на наредном самиту у кинеском летовалишту Санја (Sanya, провинција Хајнан) и тичале се инсистирања Бразила и Индије да Кина „отвори” своје тржиште за индустријске производе (за бразилску авионску и индијску фармацеутску индустрију), као и расправа о (вештачки) потцењеном јуану, убрзо након експлозије насиља у појединим арапским државама донета је одлука да се прекину међусобна трговинска плаћања у америчким доларима и да се спољнотрговинска размена убудуће обавља у локалним валутама (Forsythe et al. 2011). Уз то, развојне банке чланица потписују споразум о постепеном смањивању количине долара у својим пласманима, што у догледној перспективи треба да се заврши потпуном елиминацијом америчке валуте из њихових кредитних портфолија. Овако значајне одлуке у сваком погледу тичу се и спољнopolитичког курса, па у великој мери и безбедносних политика односних актера. Од 2011. године БРИКС води значајно агресивнију и амбициознију политику усмерену ка дедоларизацији. Поред тога, у завршном саопштењу из Санје опет се појављује захтев за „свеобухватном реформом ОУН, укључујући и Савет безбедности”, уз поруку Кине да подржава тежње Индије, Бразила и ЈАР за станим чланством у овом телу (BRICS 2011).

Чини се како је у том тренутку, као и 2023. године, западна политичка јавност била затечена оваквим одлукама. Ипак, за разлику од потоње забринутости, тада је углавном преовладавао другачији став. Постало је белодано шта БРИКС жели, али изгледа да није било уверености како ће се та жеља остварити. Један од водећих људи у америчкој инвестиционој банци Голдман Сакс (Goldman Sachs), Џим О'Нил (Jim O'Neill), познат по томе што је сковао акроним БРИК 2001. године током описивања улоге и значаја „растућих економија” у 21. веку, констатовао је како те земље „немају исте интересе. Богатство по глави становника се разликује, политике су веома различите, филозофије се разликују и њихове природне компаративне предности су другачије” (Forsythe et al. 2011). Да су ове процене биле рђаве и да није требало потцењивати БРИКС показало се током наредне две године када су одржани самити у Њу Делхију и Дурбану, на којима се праве договори о повећавању глобалног утицаја организације у циљу осигуравања адекватних развојних образаца (2013), почињу разговори о оснивању Нове развојне банке и потписивању Споразума о контингентним резервама (Contingent Reserve Agreement) (Stuenkel 2020, 77-108). Циљ тог споразума је да се обезбеђивањем адекватних резерви у домаћим валутама чланица подржи ликвидност економија и краткорочно интервенише у случајевима када постоје притисци

на платне билансе. БРИКС се „одвезује” од ММФ и СБ, а сума од 100 милијарди долара послужила је као почетни капитал за ту сврху (BRICS 2014).

Table 1. Контингентне резерве БРИКС

држава	учешће (млрд УСД)	приступ (млрд УСД)	право гласа (%)
Кина	41	21	39.95
Бразил	18	18	18.10
Индија	18	18	18.10
Русија	18	18	18.10
Јужна Африка	5	10	5.75
укупно	100	85	100.00

Извор: (BRICS 2014)

У руској Уфи 2015. године констатовано је како ратификовани споразум о Новој развојној банци ступа на снагу. Поред контингента за краткорочне интервенције, БРИКС је добио и институцију за пласмане финансијских средстава за дугорочне пројекте и осигуравање макроекономске стабилности (BRICS 2015; Tang, Yao and Zexian 2015, 42-53; Cooper 2017, 276-282). Већ 2016. године са скупа у индијској Гои наложено је Новој развојној банци да оснује Агенцију за кредитни рејтинг, што је био још један корак у стварању паралелног система и смањивања зависности од западних финансијских институција (BRICS 2016). До 2019. године и последњег самита пре „пандемијског периода” (одржан у Бразилији) установљено је и Партнерство за нову индустријску револуцију (2018. у Јоханесбургу), али су и започети конкретни разговори о јачању сарадње у науци, технологији и иновацијама, унапређењу сарадње у области дигиталне економије, јачању сарадње у борби против транснационалног криминала и подстицању приближавања Нове развојне банке и Пословног савета БРИКС-а (BRICS 2018, BRICS 2019). Куриозитет представља чињеница да је домаћин самита 2019. године био бразилски председник Жаир Болсонаро (*Jair Bolsonaro*) који је пре ступању на ту функцију у сваком погледу био ближи политичким и пословним круговима у САД, него у Русији, Индији, Кини и ЈАП (Béland et al. 2021). Чак ни ове персоналне и политичке промене нису утицале на функционисање организације, а претходни договор о повећавању глобалног утицаја спроводио се позивањем „партнерских земаља” на редовне годишње самите. Тако су уприличени састанци са чланицама Шангајске организације за сарадњу и Евроазијског економског савеза (2015), БИМСТЕЦ (2016), Египта, Тајланда, Мексика, Гвинеје и Таџикистана (2017), док се од 2018. године у „политичком саобраћају” на овим скуповима појављује и појам „недељиве безбедности”.

Постпандемијско време обележио је договор из 2022. године (самит одржан у он-лајн формату, а домаћин је била Кина) о стварању нове резервне корпе валута, у којој се комбинују валуте земаља чланица и племенити метали (BRICS 2022). Практично, тај корак је најавио креирање нове валуте која ће ући у оптицај и служити за међусобну трговину како унутар БРИКС, тако и мимо њега. Без икакве сумње, та нова валута има потенцијала не само да релативизује значаја америчког долара у међународној економији, већ и да га истисне са читавог низа регионалних тржишта. Тиме се и амерички утицај, не само финансијски него и политички драстично умањује. Отуда и процене да „за креаторе америчке политике, напори БРИКС-а на дедоларизацији требало би да изазову забринутост. Координисано померање неколико трговинских блокова из финансијског система СВИФТ-а представљало би значајан ударац постојећем режиму америчких санкција, ефективно елиминишући критично спољнополитичко средство. Нажалост, САД немају напор целе

владе да се супротставе кинеским и руским шемама дедоларизације. Министарство финансија је с времена на време преузимало вођство, али напори да се спречи дедоларизација расути су међу државним, трговинским представништвима и другим агенцијама. До сада, Конгрес није усвојио закон који се директно бави овим проблемом, а Бела кућа није координирала одговор. У овом тренутку, оно што је потребно је међуагенцијски процес који подржавају сродни законодавни органи како би се истакла опасност од дедоларизације” (Hill 2023). „Будуће геополитичко и економско окружење се обликује, а чини се да Сједињене Државе нису део тога. Како се ослањање на америчке доларе смањује, централне банке ће почети да смањују своје доларске резерве. Ово ће резултирати хиперинфлацијом, скоком каматних стопа да би се компензовао губитак куповне моћи и падом цена имовине, што ће додатно убрзати пад САД. Тренд дедоларизације се дешава – али то није нешто јединствено. Успон и пад империја и резервних валута су очигледни кроз историју – од Холандског царства и гулдена до Британске империје и фунте стерлинга, а сада царства САД и долара. Неизбежно ће доћи до промене светског поретка, а можда ће доћи и време БРИКС-а” (Roach 2023).

ДЕДОЛАРИЗАЦИЈА ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ КАО ИНСТРУМЕНТ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПОЛИТИЧКИХ ЦИЉЕВА

Током самита 2022. године Владимир Путин је изјавио да се ради на осмишљавању „међународне резервне валуте” (Kruger 2022). Са једне стране, делује логично да се процес који је започео избацивањем америчког долара из међусобне трговине унутар БРИКС-а заврши представљањем нове „међународне резервне валуте”. Између осталог и из разлога што се у међусобној трговини унутар БРИКС-а јављају одређени дисбаланси. На пример, пошто Индија плаћа сирову нафту Русији у својој валути, појавио се објективан проблем на руском девизном тржишту јер руске финансијске институције нису знале шта да раде са толиком количином рупија (након годину дана примене споразума у Русији се „појавио вишак” у противредности од 40 милијарди долара у индијским рупијама, па је алтернативни предлог гласио да индијски купци плаћају у кинеским јуанима) (Ahmed and Bhat 2023). Иначе, Русија је под санкцијама колективног Запада и то јој представља проблем да активније ради на „интернационализацији рубље”. Најдаље је у овом процесу одмакла Кина, чак је у 2023. години направљен импресиван резултат од 3,6% удела јуана у прекограничним трансакцијама на светском нивоу (остварен је скок са 1,9%), али је и то, упркос огромном расту, скромно у поређењу са уделом америчког долара (од 47%) (Mukherjee 2023). Индија заостаје на том послу, мада показује амбицију да „интернационализује рупију”, док се код Бразила и ЈАР таква амбиција чак и не примећује. Поред свега, ове трансакције показују се као скупље од доларских, што онда утиче и да заинтересованост за такав модел мимо простора БРИКС-а опада. То се може ефикасно решити креирањем новог и јединственог платежног средства. Јер, упркос свему „БРИКС са својим огромним економским потенцијалом постао је важан покретач у гурању дедоларизације. Корац који је предузела група да повећа трговину националним валутама унутар БРИКС-а важни су за смањење зависности од америчког долара. Иако се велики помак од доминације долара можда неће догодити за кратко време, кораци који је предузео БРИКС дали су велики допринос ревизији међународне финансијске структуре која је превише зависила од америчке валуте. Дугорочно гледано, дедоларизација која се дешава могла би бити подстицај за стабилнију и уравнотеженију глобалну финансијску систем” (Arrasyid 2023).

Са друге стране, тешко је проценити колико се са овом одлуком пожурило (McNamara 2023). Да ли је било логичније да се најпре БРИКС прошири на блискоисточне „енергетске гиганте” па да се тек потом отпочне процедура увођења резервне валуте? Или је требало сачекати још неко време и анализирати какви су домети досадашњег рада на успостављању нових финансијских институција? Може ли БРИКС на такав начин при оваквом односу снага убрзати дедоларизацију глобалне економије (Liu and Papa 2022; Bhatt 2023)? „Валуте БРИКС-а суочавају се са значајним ограничењима за већу прекограничну употребу, посебно између трећих земаља. Још увек постоји велика забринутост због конвертибилности и несталности рупија, што изгледа да спречава њену употребу у трговини са Русијом. У Бразилу и ЈАР, волатилност валуте и релативно мала величина економија и финансијских система ових земаља умањују способност њихових валута да глобално расту

као средства плаћања. Привлачност рубље у овом погледу ометају САД и европске економске санкције против финансијског система Русије. Све у свему, размена валута БРИКС-а са другим валутама тржишта у развоју често може бити скупља у односу на долар и може укључивати ризик поравнања због недостатка финансијске инфраструктуре која ублажава такав ризик. Што се тиче недавно позваних земаља БРИКС-а, њихове економије су строго санкционисане, на ивици су валутне кризе или имају валуте везане за долар” (Greene 2023).

Увођење резервне валуте несумњиво ће користити највећој економији унутар организације – кинеској, вероватно ће се на такав начин и убрзати „интернационализација јуана”, олакшаће посао извозницима нафте и гаса који неће морати да брину о конвертибилности новца који добијају и високим трошковима трансакција, али је у овом тренутку нејасно колико је то све корисно за чланице са релативно мањим економијама и посебно колико је то у интересу Индије? Индијско-кинески ривалитет није нестао, манифестује се редовно у разним ситуацијама (најчешће у пограничним обрачунима мањих војних јединица на делу територије где и даље није извршено разграничење између две земље), па делује како Индија не може подржавати пројекте који ће највише користити Кини. Зато и процене појединих коментатора да је дедоларизација „на дугом штапу”, што са собом повлачи и оцену како је увођење резервне валуте преурањено. „Као што је наглашено руским фрустрацијама због примања плаћања у индијским рупијама за извоз нафте, изазови конверзије су очигледни када се намирује трговина у локалним валутама. Кина, са својим огромним економским утицајем, могла би да уђе као 'платитељ БРИКС-а', али то онда отвара читав низ проблема, посебно када је у питању подршка ликвидности за земље у невољи. Док дискурс око дедоларизације добија на замаху, посебно са стратешком експанзијом БРИКС-а, превласт америчког долара остаје углавном неоспорна. Економска реалност, испреплетена геополитика и чиста инерција постојећих финансијских система осигуравају да место долара остане сигурно, барем у догледној будућности. Плиме и осеке глобалних валута ће увек трајати, али проглашавање пада долара у најбољем случају изгледа преурањено” (Yuan 2023).

Без икакве сумње, чланице БРИКС-а имају потенцијал да спроведу дедоларизацију светског финансијског система (Raghavan 2023). Иако удео америчког долара у светској трговини износи високих 47%, евидентира се континуално смањење овог процента (на врхунцу моћи долара 1999. године то је износило преко 65%). Међутим, крајње је неизвесно колико брзо се тај потенцијал може преточити у конкретан резултат на политичком плану. С тим у вези су и претходна питања о тренутку који је изабран за покретање овог пројекта (јун 2022. године). Одговор се може тражити у међународним односима и безбедносном окружењу у том тренутку. Колико је Арапско пролеће утицало на интензивирање интегрисања БРИКС-а и избацивање долара из међусобне трговине, толико је ескалација Украјинске кризе (фебруар 2022. године) утицала да тема успостављања резервне валуте постане кључни пројекат БРИКС-а. Дедоларизација је инструмент за смањивање америчког утицаја, проблематизовање позиција колективног Запада у међународним односима и самим тим за брже успостављање равнотеже снага. Сви нежељени ефекти досадашњих иницијатива једноставно се пренебрегавају или остављају по страни, како би се преко имплементације кључног пројекта остварио циљ. А то је да се релативизује значај америчког долара у међународној економији, преко његовог рапидног истискивања са читавог низа регионалних тржишта и из посла трговине енергентима (због тога и четири блискоисточне државе као чланице БРИКС). Ова одлука је политичка, у одређеној мери она се више тиче спољних и безбедносних политика чланица БРИКС-а него економских политика и установљавања новог развојног модела. Уосталом, хипотетички посматрано, брзо пропадање долара могло би донети бројне недаће и чланицама БРИКС-а које су трговински везане за западна тржишта и имају део сопствених девизних резерви управо у америчким доларима. Политичка одлука о дедоларизацији указује да је и то један од инструмената у успостављању равнотеже снага. Не одиграва се равнотежа снага због спонтане дедоларизације, већ се дедоларизација циљано индукује како би се остварила равнотежа снага у међународним односима. Чак се због те убрзане дедоларизације ризикује краткорочна економска штета по саме чланице БРИКС (имајући у виду да чланице БРИКС и даље држе део својих девизних резерви у америчким доларима, уколико се „топи” вредност долара смањује се и вред-

ност ових девизних резерви). Но, дугорочне политичке пројекције свакако имају предност у односу на краткорочне економске ризике.

ЗАКЉУЧАК: ВОДЕЋА УЛОГА БРИКС У УСПОСТАВЉАЊУ РАВНОТЕЖЕ СНАГА

Бразил, Русија, Индија и Кина формирале су своју платформу у првој деценији 21. века како би лакше и брже успостављале равнотежу снага у међународним односима. Подразумева се, тај баланс се правио према колективном Западу, односно Сједињеним Државама. Почетни циљеви о увећавању међусобне трговине која ће представљати замајац динамичнијем развоју, надопуњавањем су под притиском важних догађаја и процеса у међународним односима и безбедносном окружењу. Можда су планови унутар ове међународне организације базирани на редоследу који је и имплементиран: најпре трговина у локалним валутама, па прикупљање контингентних резерви, оснивање Нове развојне банке и пратеће Агенције за кредитни рејтинг, потом успостављање резервне корпе валута и напослетку – резервне валуте.

Ипак, чак и да је тако, делује како су поједини кораци изведени изненада и без чекања да се неки претходно започети пројекти развију. Динамика међународних односа опредељивала је и „брзину кретања” БРИКС-а. Арапско пролеће је убрзало унутрашњу интеграцију и на дневни ред донело теме изградње сопствених финансијских институција и инструмената, као и избацивање америчког долара као средства плаћања у међусобној трговини. Уместо разматрања деловања СТО, те бављења улогом ММФ и СБ, чланице БРИКС-а кренуле су много храбрије у примену принципа самопомоћи.

Ескалација Украјинске кризе допринела је томе да се практично отпочне процес креирања нове резервне валуте међународног карактера, а која ће не само парирати америчком долару, већ га и истискивати са глобалног и регионалних тржишта. Иако је „стартна основа” релативно уска, а досадашња искуства са дедоларизацијом унутрашње трговине „шаролика”, политичком одлуком се интензивирао овај процес без обзира на остале последице. Магнетизам који испољава БРИКС, а који се огледа у томе да више од тридесет земаља жели да се прикључи овој организацији (тај број стално варира, са њим се не сме лицитирати, посебно након случаја Аргентине у којој је после избора новог председника у новембру 2023. године фактички суспендована даља интеграција у БРИКС и поред формалног позива који је тој држави упућен три месеца раније, што је показало да треба бити опрезан у анализама могућег ширења организације) узрокован је управо доживљајем БРИКС-а као алтернативног формата. Упркос томе што се и даље не може у потпуности претпоставити како ће се несумњиви потенцијал БРИКС-а конкретизовати и преточити у праксу, а поготово се не може предвиђати какве ће све то последице изазвати у глобалном финансијском систему и међународним односима, организација се шири и истовремено убрзава са својим даљим продубљивањем интеграције имплементацијом нових пројеката усмерених ка дедоларизацији светске трговине. То је инструмент за успостављање равнотеже снага, као што су то биле и све раније предузимане мере. У том контексту, економски и финансијски инструменти представљају средства за постизање политичког циља. Чак и ако то није била почетна намера оснивача, посматрајући из перспективе историје развоја међународних односа од 2009. године одговор на истраживачко питање је јасан. БРИКС се позиционирао као алтернатива колективном Западу, он се тако већ доживљава свуда и његова примарна улога је управо то – да својим деловањем успостави равнотежу снага у међународним односима.

Пројекат

Рад је настао у оквиру пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2024. године”, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2024. године.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Acemoglu, D. (31.08.2023). The Wrong BRICS Expansion. *Project Syndicate*. Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/brics-expansion-wrong-for-emerging-economies-by-daron-acemoglu-2023-08> on January 17, 2024. [Google Scholar]
- Africa Policy Research Institute. (2023). Beyond the BRICS 2023 Summit: Outcomes and Next Steps. Webinar, 31.08.2023. Retrieved from <https://afripoli.org/event/beyond-the-brics-2023-summit-outcomes-and-next-steps> on January 21, 2024.
- Ahmed, A., & Bhat, S. (04.05.2023). Exclusive: India, Russia suspend negotiations to settle trade in rupees. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/markets/currencies/india-russia-suspend-negotiations-settle-trade-rupees-sources-2023-05-04/> on January 3, 2024. [Google Scholar]
- Arraysid, S.F. (10.12.2023). BRICS Economic Potential and Its Impact on De-dollarization. *Modern Diplomacy*. Retrieved from <https://moderndiplomacy.eu/2023/12/10/brics-economic-potential-and-its-impact-on-de-dollarization/> on December 14, 2023. [Google Scholar]
- Béland, D., Roco, P., Segatto, C.I., & Waddan, A. (2021). Trump, Bolsonaro, and the Framing of the Covid-19 Crisis: How Political Institutions Shaped Presidential Strategies. *World Affairs*, 184(4), 413-440. [Google Scholar]
- Bhatt, A. (04.10.2023). No One Knows What BRICS Expansion Means. *The Diplomat*. Retrieved from <https://thedi diplomat.com/2023/10/no-one-knows-what-brics-expansion-means/> on January 11, 2023. [Google Scholar]
- Borger, J. (24.08.2023). Brics to more than double with admission of six new countries. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/business/2023/aug/24/five-brics-nations-announce-admission-of-six-new-countries-to-bloc> on December 11, 2023. [Google Scholar]
- Bouchard, J., & Egar, S. (07.10.2023). Laying the BRICS for a reshaped global order. *East Asia Forum*. Retrieved from <https://eastasiaforum.org/2023/10/07/laying-the-brics-for-a-reshaped-global-order/> on January 17, 2024. [Crossref] [Google Scholar]
- BRICS. (09.07.2015). VII BRICS Summit: 2015 Ufa Declaration. Retrieved from http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-declaration_en.html.
- BRICS. (14.04.2011). Sanya Declaration. Retrieved from <http://www.brics.utoronto.ca/docs/110414-leaders.html>.
- BRICS. (14.11.2019). Brasília Declaration. Retrieved from <http://www.brics.utoronto.ca/docs/191114-brasil.html>.
- BRICS. (15.07.2014). Treaty for the Establishment of a BRICS Contingent Reserve Arrangement. Retrieved from <http://www.brics.utoronto.ca/docs/140715-treaty.html>.
- BRICS. (16.06.2009). Joint Statement of the BRIC Countries' Leaders. Retrieved from <http://www.brics.utoronto.ca/docs/090616leaders.html>.
- BRICS. (16.10.2016). 8th BRICS Summit: Goa Declaration. Retrieved from <http://www.brics.utoronto.ca/docs/161016-go.html>.
- BRICS. (20.05.2023). The 15th BRICS Academic Forum Held in South Africa. Retrieved from <https://www.bricspic.org/En/Pages/Home/NewsDetail.aspx?rowId=499>.
- BRICS. (23.06.2022). XIV BRICS Summit Beijing Declaration. Retrieved from <https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/35435/XIV+BRICS+Summit+Beijing+Declaration>.
- BRICS. (26.07.2018). BRICS in Africa: Collaboration for Inclusive Growth and Shared Prosperity in the 4th Industrial Revolution. Retrieved from <http://www.brics.utoronto.ca/docs/180726-johannesburg.html>.
- Buchholz, K. (25.08.2023). Rise of BRICS Bloc Continues Through Expansion. *The Forbes*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/katharinabuchholz/2023/08/25/rise-of-brics-bloc-continues-through-expansion-infographic/> on January 22, 2023. [Google Scholar]
- Cheatham, A., & Gallagher, A. (23.08.2023). Why the BRICS Summit Could Be a Big Deal. United States Institute of Peace. Retrieved from <https://www.usip.org/publications/2023/08/why-brics-summit-could-be-big-deal> on December 29, 2023.
- Cooper, A. (2017). The BRICS' New Development Bank: Shifting from Material Leverage to Innovative Capacity. *Global Policy*, 8(3), 275-284. [Crossref] [Google Scholar]
- Dizikes, P. (26.09.2023). Q&A: The BRICS expansion and the global balance of power. Massachusetts Institute of Technology. Retrieved from <https://news.mit.edu/2023/taylor-fravel-brics-expansion-0926> on December 29, 2023.
- Dominguez, G. (25.05.2023). BRICS considering expansion as emerging economies rally to join group. *The Japan Times*. Retrieved from <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/05/25/world/politics-diplomacy-world/brics-expansion-emerging-economies-join/> on January 04, 2024. [Google Scholar]

- Erlanger, S., Pierson, D., & Chutel, L. (24.08.2023). Iran, Saudi Arabia and Egypt Invited to Join Emerging Nations Group. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2023/08/24/world/europe/brics-expansion-xilula.html> on January 11, 2024. [Google Scholar]
- Forsythe, M., & et al (13.04.2011). China Prodded by BRICS Partners to Buy More Than Commodities. *Bloomberg*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-04-13/countries-at-brics-summit-push-china-to-import-more-airliners-medicines> on December 30, 2023. [Google Scholar]
- Gan, N. (28.08.2023). BRICS expansion is a big win for China. But can it really work as a counterweight to the West? *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2023/08/28/china/china-brics-expansion-victory-intl-hnk/index.html> on January 10, 2024. [Google Scholar]
- Greene, R. (05.10.2023). *The Difficult Realities of the BRICS' Dedollarization Efforts-and the Renminbi's Role*. Carnegie Endowment for International Peace. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2023/12/05/difficult-realities-of-brics-dedollarization-efforts-and-renminbi-s-role-pub-91173> on January 11, 2024.
- Hart, B. (09.05.2023). *The 2023 BRICS Summit: A Mixed Bag for China*. China Power (Center for Strategic and International Studies). Retrieved from <https://chinapower.csis.org/analysis/the-2023-brics-summit-a-mixed-bag-for-china/> on December 30.
- Hill, T. (13.12.2023). *China's de-dollarization message finds a receptive audience in North Africa*. Atlantic Council. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/china-dedollarization-north-africa/> on January 14, 2024.
- India Today. (15.04.2010). PM pitches for close cooperation among BRIC nations. Retrieved from <https://www.indiatoday.in/world/americas/story/pm-pitches-for-close-cooperation-among-bric-nations-71928-2010-04-15> on January 04, 2024.
- Kang, S. (2023). *RICS Expansion in 2023: A Beginning of Geopolitical Reshuffling*. The Institute of Foreign Affairs and National Security and Korea National Diplomatic Academy, Paper No. IF2023-11E. Retrieved from <https://www.ifans.go.kr/knda/ifans/kor/main/IfansMain.do> on January 4, 2024.
- Kanter, C., & Jetschgo-Morcillo, M. (01.12.2023). *Geopolitical power shift or transactional alliance?*. Konrad Adenauer Stiftung. Retrieved from <https://www.kas.de/en/brics-plus> on January 21.
- Kruger, C. (04.07.2022). Putin suggests BRICS looking at new global reserve currency backed by hard assets. *IOL*. Retrieved from <https://www.iol.co.za/business-report/economy/putin-suggests-brics-looking-at-new-global-reserve-currency-backed-by-hard-assets-9034b240-f216-4e76-a3b6-dea8a7ad63e4> on January 5, 2024. [Google Scholar]
- Kumar, P. (12.10.2023). *BRICS Summit 2023: Major Outcomes and Relevance*. Australian Institute of International Affairs. Retrieved from <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/brics-summit-2023-major-outcomes-and-relevance/> on January 4, 2023.
- Laïdi, Z. (2011). *The BRICS Against the West?* In: *CERI Strategy Paper No. 11*. Centre d'études et de Recherches Internationales (CERI-Sciences Po/CNRS). Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=2315108> on January 5, 2024.
- Lesser, I., Small, A., & Mohan, G. (24.08.2023). *GMF Expert Analysis: 2023 BRICS Summit Brings Expansion*. German Marshall Fund. Retrieved from <https://www.gmfus.org/news/gmf-expert-analysis-2023-brics-summit-brings-expansion> on December 27, 2023. [Google Scholar]
- Liu, Z.Z., & Papa, M. (2022). *Can BRICS De-dollarize the Global Financial System?*. Cambridge: Cambridge University Press. [Google Scholar]
- McNamara, P. (10.02.2023). Why a Brics currency is a flawed idea. *Financial Times*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/02d6ab99-ea36-41c4-9ad3-9658bb1894a7> on December 29, 2023. [Google Scholar]
- Miršajmer, D. (2009). *Tragedija politike velikih sila*. Beograd: Udruženje za studije Sjedinjenih Američkih Država u Srbiji. [Google Scholar]
- Mohan, R. (29.08.2023). BRICS Expansion Is No Triumph for China. *Foreign Policy*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2023/08/29/brics-expansion-china-russia-global-south-us-geopolitics-alliances> on December 28, 2023. [Google Scholar]
- Mukherjee, A. (25.12.2023). The yuan is finally showing some muscle in international trade. *The Japan Times*. Retrieved from <https://www.japantimes.co.jp/commentary/2023/12/25/world/yuan-international-trade/> on January 11, 2023. [Google Scholar]
- Nogueira Pinto, T. (12.09.2023). *Building a bigger BRICS*. GIS. Retrieved from <https://www.gisreportsonline.com/r/brics-expands-clout/> on December 29, 2023.
- O'Neill, J. (27.08.2023). *Does an expanded BRICS mean anything?*. Chatham House. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/2023/08/does-expanded-brics-mean-anything> on January 23, 2024.
- Raghavan, S. (04.04.2023). *Led by China, India, the 5 BRICS nations now contribute more to world GDP than industrialised G7*. The Print. Retrieved from <https://theprint.in/economy/led-by-china-india-the-5-brics-nations-now-contribute-more-to-world-gdp-than-industrialised-g7/1490881/> on December 27, 2023.

- Roach, M. (03.08.2023). *De-dollarisation: Shifting power between the US and BRICS*. Lowy Institute. Retrieved from <https://www.loyyinstitute.org/the-interpreter/de-dollarisation-shifting-power-between-us-brics> on December 21, 2023.
- Stuenkel, O. (2020). *The BRICS and Future of Global Order*. New York: Lexington Books. [Google Scholar]
- Tang, L., Yao, O., & Zexian, H. (2015). The Foundation for the Establishment of the BRICS New Development Bank: Immediate Impetus and Theoretical Rationale. *Social Sciences in China*, 36(4), 40-56. [Crossref] [Google Scholar]
- Varadarajan, S. (16.04.2010). Multipolar economy is giving rise to new geopolitics. *The Hindu*. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20100417061306/http://www.hindu.com/2010/04/16/stories/2010041662881200.htm> on December 29, 2023. [Google Scholar]
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Relations*. Reading: Addison - Wesley. [Google Scholar]
- World Economic Forum. (31.08.2021). BRICS Academic Forum Report. Retrieved from <https://intelligence.weforum.org/monitor/latest-knowledge/ee4751e38f4840e3967ca-05f75c6aa98> on January 22, 2024.
- Yuan, S. (13.09.2023). De-dollarization Dreams: Why the US Dollar Won't Bow Out. *The Diplomat*. Retrieved from <https://thediplomat.com/2023/09/de-dollarization-dreams-why-the-us-dollar-wont-bow-out/> on January 04, 2024. [Google Scholar]

The role of BRICS in establishing the balance of power in international relations

Abstract:

At the summit in Johannesburg in August 2023, BRICS members made a decision on expansion, and an invitation for full membership was sent to the addresses of six more potential members. A year before, an agreement was reached on the establishment of a reserve basket of currencies, the first step in the creation of an international reserve currency. The obvious goal is to create alternative financial institutions in opposition to the IMF, the World Bank and the WTO and to reduce the political influence of the USA and the collective West by dedollarizing the global economy. This paper proves the thesis that BRICS was created due to the establishment of a balance of power in international relations. That is, that the decisions that are made are motivated by the political reasons for which this platform was founded. Therefore, the balance of power is not established due to de-dollarization, but de-dollarization is purposefully induced in order to achieve the balance of power in international relations. Or, the expansion of BRICS is not due to a change in the balance of power, but the expansion of BRICS accelerates the establishment of a new balance in international relations. The intensification of integrations within BRICS, as well as the intensification of strategic BRICS projects, such as the establishment of the New Development Bank and the announcement of de-dollarization, were influenced by two important events in the last decade and a half: the Arab Spring and the escalation of the Ukrainian crisis. Changes in international relations and the security environment forced BRICS to speed up the development of specific projects and their implementation. As a result, the establishment of the balance of power is taking place faster than previously predicted.

Keywords: BRICS; collective West; de-dollarization; New Development Bank; balance of power